

A vonzatsorrend és az esetmorfológia külső meghatározottsága

Alberti Gábor (PTE) – Gervain Judit (CNRS-Paris) – Schnell Zsuzsanna (PTE) – Szabó Veronika (PTE)

A Konferencia témájának fényében újragondolva két területen az eddigi eredményeket, azt állítjuk, hogy védhető egy olyan radikális álláspont, miszerint a vonzatsorrend és az esetkiosztás három olyan tényező eredőjéből fakad, amely "külső tényező" a szintaxis és a morfológia területéhez képest.

I. Mi ez a három tényező?

II. Ha ezek a tényezők univerzálisak, akkor miért van oly radikális különbség az egyes nyelvek vonzatsorrendi és esetjelölési stratégiái között?

III. Vajon miért nem jelent meg eddig hangsúlyosabban a felvázolt "motivált" álláspont a szakirodalomban?

A III. kérdéssel szeretnénk kezdeni a kifejtést, mindenekelőtt rámutatva, hogy a kommunikációs folyamat kézenfekvő irányát mind a Chomsky-féle (1957, 1965) szintaxis-felfogás, mind a Montague-féle (Dowty et al. 1981) formálisszemantika-felfogás ignorálja, hiszen nem az alábbi (1) pontban megadott, beszédprodukciónál által "motivált" 3.→4., illetve 2.→3. irányt veszik alapul, hanem kimondják a szintaxis autonómiájának dogmáját, illetve a formális szemantika "antipszichologista" / "antikognitív" megközelítésének dogmáját. Minderre – vegyük észre – éppen a Saussure-féle önkényességi dogma jelent legitimációt.

(1) A KOMMUNIKÁCIÓ KÉZENFEKVŐ (*MOTIVÁLT*) IRÁNYA:

1. gondolat →

2. a beszélő elhatározza, hogy nyelvi eszköztárát *használja* (pragmatika) →

3. a kiválasztott használati módot megtölti *összekomponált jelentéstartalmakkal* (szemantika) →

4. realizálja a lexikai egységek *szintaktikai* és *morfológiai* jellemzőit →

5. levegőrezgéssé vagy betűképpé alakítja a 4. reprezentációt →

5'. a hallgató felfogja az 5. reprezentációt →

4'. morféimák és szavak struktúráját véli benne felfedezni

3'. ezek alapján *összekomponált jelentéstartalmakra* következtet →

2'. kitalálja, hogy mire kívánta a beszélő használni az útra bocsátott komplex nyelvi jelet →

1'. rekonstruálja a beszélői gondolatot

A dogmák persze nem véletlenül, sőt egyenesen szükségszerűen hatják át évtizedekig egy-egy paradigma fejlődését – ez a válaszuk a III. kérdésre. Rengeteg tapasztalatra van szükség a nyelvi formáról (4. szint) – amivel közvetlenül szembesülünk – ahhoz, hogy belefoghassunk a mögöttes jelentésvilág (3. szint) formális leírásába, aminek nagyfokú előrehaladottsága szükséges a pragmatikai háttér (2. szint) és a mögöttes gondolati szint (1.) formális megragadásához. Azt állítjuk, hogy mára gyűlt össze ez a tapasztalat – elindulhatunk tehát visszafelé Ariadné fonala mentén, vagyis a motivált irányban.

Térjünk rá a három tényezőre (I.)!

I.A. Az előző Kolozsvári Konferencián bemutatott hatásláncelmélet (Alberti 2013) azon alapul, amit az anyanyelv-elsajátítás kutatói igazoltak is (Naigles 1990, Fisher 2002, Lidz–Gleitman 2004): *a világban észlelhető közvetlen hatás* a mentális szintaxisban SO vonzatsorrendként képezendő le.

I.B. Éppily motivált a *szándék* szerinti hatás szórendi/morfológiai leképezése, maradván a hatásláncelméletnél. Bár azt észleljük, például (ld. Alberti 2013:1. ábra), hogy izzadó emberek (S') ássák a fagyos földet (O'), felismerjük a szándékot, hogy egy kalózvezér (S'') ásatja el éppen a rabolt kincseket (O'').

I.C. A fent tárgyalt 3.→4. irány egy szemantikai tényezők motiválta szintaxis szükségszerűségét veti fel (Alberti 2011). A *hatóköri hierarchia* egy olyan szemantikai tényező, amely például OS sorrendet is eredményezhet: *Minden kincset a kalózvezér ásatott el.*

A nyelvek közötti különbségek pedig (II. kérdés) abból adódnak, hogy az I.A–C. szempontok mely nyelv (mely szerkezete) esetében milyen preferencia-sorrendbe állnak be. Ha meg két szempont történetesen ugyanolyan erővel preferált egy nyelvben, akkor egyenértékű szórendi alternatívák keletkeznek, ami magyarázza egyes nyelvek (például a magyar) nagyfokú szórendi rugalmasságát.

Megjegyezzük végezetül, hogy a numerációból kiinduló minimalista (Chomsky 1995) szintaxis-felfogás kikerülhetetlenül el fog vezetni a szemantika motiválta szintaxis-felfogásig, ugyanis például a (2a) mondattal

"derivációsan" versengő (2b) mondat generálásáig csak akkor juthatunk el – útközben kizárva valahogy a (2a)-t – ha szemantikailag igen magas fokon strukturált numerációt feltételezünk (Heck *et al.* 2002).

(2)a. Ili apjának a barátja látja Imi apjának a barátját. b. Imi apjának a barátja látja Ili apjának a barátját.